

UCRAINENII DIN NORD-VESTUL ROMÂNIEI: INTEGRARE SAU ASIMILARE?

Irina Liuba HORVAT

Keywords: *linguistic, ethnic, confessional identity, Ukrainian, Ruthenian, assimilation, integration*

Abstract: The article analyses the problem of ethnic identity of the Ukrainians in North-Western Romania. The author pays attention to the results of the census of 2002 in Maramures and Satu Mare districts of Romania. She analyses the problems of ethnic, linguistic and religious identity of the Ukrainian ethnical group in the region, concluding that the refusal and loss of native language and Orthodox religion are encouraging the assimilation of the Ukrainian national minority. A conclusion is made concerning the integration of the Ukrainians in the Romanian society and the gradual assimilation of the Ukrainian ethnic group of Maramures and Satu Mare districts in Romania.

*
* *

Pe parcursul a două decenii de tranziție către un regim democratic consolidat, statul român a adoptat o serie de măsuri menite să integreze minoritățile naționale.

Au fost adoptate aproximativ două sute acte normative care au inclus prevederi referitoare la diverse aspecte ale relațiilor dintre majoritate și minoritate, au fost înființate instituții publice cu competențe în domenii care reprezintă interesele minorităților naționale și au fost alocate resurse semnificative pentru a sprijini organizațiile care au preluat rolul de reprezentant al intereselor lor¹.

Rezolvarea multiplelor problematici ale minorităților naționale, fără îndoială, pune România pe un loc important în rândul țărilor din Europa Centrală și de Est.

Mai exact, România prezintă un model de reprezentare a minorităților în Parlament (în prezent, cu excepția minorității maghiare care are reprezentare semnificativă în Parlamentul și în Guvernul statului român, există un grup de optsprezece parlamentari - care sunt liderii organizațiilor culturale ale minorităților conlocuitoare)².

Odată cu aceasta, trebuie remarcat faptul că măsurile puse în aplicare de către stat, nu conduc întotdeauna la rezultate așteptate și rămân încă multe probleme controversate în relațiile dintre majoritate și minorități, care așteaptă să fie rezolvate de politica de stat. Una dintre aceste probleme este combinația contradictorie a tendințelor de integrare și de asimilare în rândul minorităților etnice, inclusiv a comunității ucrainene din România.

Populația României, conform recensământului în 2002, era de aproximativ 22,2 milioane de persoane. Majoritatea erau etnici români (90%), maghiari - 6,6%, țigani - 2,5%,

¹ Vezi Chiriță R., *Analiza actelor normative privind drepturile minorităților naționale în România*, in *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*, Fundația CRDE, Cluj Napoca, 2008, p. 47 – 126.

² Vezi Călușer M., *Reprezentarea minorităților naționale pe locurile rezervate în parlament*, in *Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*, Fundația CRDE, Cluj Napoca, 2008, p. 167 – 178.

ucraineni și germani - cu 0,3%, ruși - 0,2%. La 20 octombrie 2011, populația stabilă a României era de 20.121.641 persoane. Față de situația existentă la recensământul anterior, populația stabilă a scăzut cu 1.559.300 persoane. Informația privind etnia a fost disponibilă pentru 18.884,8 mii persoane (din totalul celor 20.121,6 mii persoane). S-au declarat români 16.792,9 persoane (88,9%). Populația de etnie maghiară înregistrată la recensământ a fost de 1.227,6 mii persoane (6,5%), iar numărul celor care s-au declarat rromi a fost de 621,6 mii persoane (3,3%). Grupurile etnice pentru care s-a înregistrat un număr de persoane de peste 20 mii sunt: ucraineni (50.920 persoane), germani (36,0 mii), turci (27,7 mii), ruși – lipoveni (23,5 mii) și tătari (20,3 mii).

În România domină confesiunea ortodoxă. Caracteristic pentru minoritățile naționale din România, cu excepția maghiarilor, este nivelul ridicat de patriotism românesc. De obicei, în rândul părinților este răspândită ideea despre necesitatea și importanța studierii limbii de stat. Acesta este un răspuns logic al populației la potențialul puternic și practica pe termen lung a politicii de unificare a României³.

Potrivit datelor culese în cadrul recensământului din 2002, minoritatea ucraineană din România locuiește compact în județele Maramureș (34.027 de persoane.), Suceava (8.514 pers.), Timiș (7.321 persoane), Caraș-Severin (3.526 persoane), Arad (1.741 de persoane), Satu Mare (1.556 persoane), Tulcea (1.279 persoane), Botoșani (896 persoane). Conform recensământului din 2011, cei mai mulți ucraineni trăiau în județele Maramureș (30,8 mii persoane), Timiș (6,0 mii persoane), Suceava (5,9 mii persoane) și Caraș-Severin (2,5 mii persoane), înglobând 88,6% din totalul acestora.

În componența Maramureșului actual în afara teritoriilor istorice intră și o parte a teritoriilor sătmărene și precum și alte zone care au o suprafață de 6.215 km. Pe aceste teritorii prezența ucraineană a fost întotdeauna una importantă. Astfel, istoricul maghiar István Béla, pe baza documentelor istorice, dovedește faptul că în secolul al XVII-lea populația ucraineană din Maramureș depășea populația românească⁴.

După cum se știe teritoriul istoric al Maramureșului în 1919 (conform Acordului de la Saint Germain) și în anul 1920 (Pacea de la Trianon) a fost împărțit în proporție de 3/5 (Cehoslovaciei) și 2/5 (României). Astfel, datorită împărțirii Maramureșului istoric, în rândul ucrainismului au continuat să se adâncească procesele asimilării lingvistice și culturale, în special în timpul regimului totalitar al lui Nicolae Ceaușescu (anii 60-80 ai secolului trecut).

Odată cu aceasta, observăm că identitatea ucraineană din Maramureș în perioada actuală continuă să fie cea mai mare din România. Din punct de vedere procentual - este 55,7% din numărul ucrainenilor din România. Aici, conform rezultatele recensămintelor din 1930, 1956, 1966, 1977, 1992, numărul ucrainenilor a crescut în mod constant (vezi Tabelul. № 1)⁵.

³ Lenio P, *Etnoyazekovâi liberalism Ukraină v kontekste etnopoliticeskoi praktiki stran Ţentralno Vostochnâi Evropâi* / P. Keniom M, Zan//Oblscestvo i etnopolitika: Materile Vtoroi Mezhdunarodnoi nauchno praktichnoi Internet konferenții; 1 aprilie- 15 lepnia 2009 goda, /SebAGS, pod.red.L.V. Savinova.- Novosibirsk; Izdanie SebAGSm 2009, p.160.

⁴ Liuba Horvat, *Etnoculturney renesans ucraințiv Maramoroshskoho povitu (Rumunia)* / Liuba Horvat // *Soțialno-economichni ta etnopolitehni zmîne v krainah Ţentralnoi i Pivdennoi Evrope (Druha polovena 80 -h rokiv – persha polovena 90-h rokiv XX st.)*; Materiale mizhnarodnoi konferenții 26-27 veresnia 1996 roku, - Ujgorod: Rozprorahunkovei redakțijno- vedavnechei viddil Zakarpatskoho oblasnoho komitetu u spavah prese ta informații, 1997, p. 2008.

⁵ Mihai Zan, *Etnichna, movna ta konfesiyna identechnist ukrainskoi naționalnoi menshene povitiv Maramureș ta Satu Mare (Rumunia)* / Mihai Zan, Liuba Horvat (Rumunia) // *Naukovei visnek Ujgorodskoho universitetu: Seria Politologhia, Soțiologhia, Filosofia*. Vepusk 7-8 // Ministerstvo osvite i nauke, Ujgorodskoy Naționalney Universite, Redkol.:M. Vehelh (pod red..) A. Andrushchenko, O. Babkina tain.- Ujgorod, Vedavnețtvo UjNU "Goverla", 2007, p. 246.

Tabelul nr. 1. Dinamica numărului ucrainenilor din nord-vestul României conform recensământului populației⁶.

Județe/Anii	1930	1956	1966	1977	1992	2002	2011 ¹
Maramureș	19.249	25.435	29.06	32.723	36.653	24.027	30786
Satu Mare	3.439	483	905	1.146	1.320	1.556	1.340
Total România	45.875	60.479	54.705	55.510	65.472	61.098	50920

Conform rezultatelor recensământului populației din 2002, cele mai compacte din punct de vedere etnic sunt comunitățile din satele maramureșene: Repedea (97,7% ucraineni din numărul total de populație), Poienile de sub Munte (96,6%), Ruscova (94,3 %), Bistra (aprox. 91 %), Rona de Sus (86,5 %), Remeți (aprox. 74 %), Bocicoiul Mare (aprox. 60%). Aceste sate ucrainene sunt consemnate în documente istorice în sec. XIV-XV. Primele informații documentare despre localitățile de pe Valea râului Ruscova datează începând din prima jumătate a sec. al XIV-lea, cu ocazia luptelor duse dintre regalitatea și oligarhia maghiară adversă regelui. Printre susținătorii regelui Carol Robert se număra și Seneslau, voievod de Ung, care pentru meritele sale aduse cauzei, va fi răsplătit cu titlul de Liber Baron prin Diploma anului 1326, iar ca recompensă materială devine stăpânul pământurilor din localitățile... „Petrova, Ruscova, et Ruscova Poiana.....ab, antiquo possessionem et hereditatem penes Donationem regiam prae habuerint et presenti habeant recongnoscimus”...⁷. Așadar, anul 1326 poate fi considerat anul atestării lor documentare, deoarece cu prilejul atribuirii daniei, nu se specifică niciodată despre situația preexistentă ce coboară dincolo de începuturile la care se vorbește în primul document.

În ultimii ani, în principal datorită imigrației forței de muncă, crește populația ucraineană din județul Satu Mare.

Nu există nici o îndoială că numărul etnicilor ucraineni din județ este mult mai mare decât 1556 de persoane conform recensământului din 2002. Localitatea din județul Satu Mare cu cel mai mare număr de locuitori ucraineni este Micula, ea aflându-se la 15 km de municipiul Satu Mare. Datorită răspândirii neo-protestantismului numărul ucrainenilor crește în localități, cum ar fi Paulian, Traian, Dacia, Decebal, Ciuperceni, Moftinu Mic, Dumbrava. Însă cu toate acestea creșterea numerică nu este reflectată în creșterea conștiinței etnice ucrainene. Fiind în minoritate, ei caută în mod natural să se integreze în societatea românească, devenind astfel „așa cum sunt toți”, adică se identifică cu majoritatea (se asimilează).

Dovada privind teza emisă sunt rezultatele aceluiași recensământ al populației din 2002.

Astfel, ucrainenii județului Maramureș în mare măsură își definesc identitatea lingvistică - 92,23% și aceasta este cel mai mare indicator din România.

În același timp ucrainismul din județul Satu Mare își pierde identitatea lingvistică. Conform recensământului populației doar 76% din ucraineni⁸ și-au declarat limba maternă ucraineană. Astfel, se remarcă o asimilare lingvistică treptată a ucrainenilor din județ.

⁶ Varianta electronică a datelor statistice: Recensământul Populației și Locuințelor 18 martie 2002. Vol. IV. Structura Etnică și Confesională / Institutul Național de Statistică. Editura «Revista Română de Statistică».

⁷ Alexandru Filipașcu, *Patronime maramureșene*, București, 2003, p. 69.

⁸ Зан М. Етнічна, мовна та конфесійна ідентичність української національної меншини повітів Марамуреш та Сату Маре (Румунія) / М. Зан, Л.-І. Горват // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Політологія, Соціологія, Філософія. Вип. 7-8 / Міністерство освіти і науки України; Ужгородський національний університет; Редкол.: М.Вегеш (гол. ред.), В.Андрущенко, О.Бабкіна та ін. – Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2007. – С. 254.

Un exemplu elocvent este cel întâlnit la Păulian. Echipa de cercetători ai Muzeului Județean Satu Mare împreună cu cei de la Universitatea Națională din Ujgorod a efectuat cercetarea „Minoritatea ucraineană din nord-vestul României” a ajuns și la Paulean. La întrebările puse respondenților, li s-a răspuns că „ucrainenii nu sunt ca maghiarii, ei sunt cu românii, că doar trăiesc între ei”. Un alt caz întâlnit în Satul Mic, jud. Satu Mare, este cel în care la întrebarea de ce nu vorbesc în ucraineană, li s-a răspuns că se rușinează să vorbească în ucraineană, că doar trăiesc printre români”.

De asemenea, trebuie remarcat faptul că, în comparație cu Slovacia, în România nu a avut loc segmentarea minorității ucrainene după principiul binar: „ucrainean – rutean”.

Recensământul general al populației din 2002 a fixat doar un număr de 257 de persoane, care și-au declarat identitatea ruteană.

După logica susținătorilor rutenismului, partea de nord-vest a României ar trebui să devină arealul unei identificări clare a celei de-a „patra etnie slave”.

Mai exact, Paul Robert Magocsi în lucrarea sa „Poporul de nicăieri: Istoria ilustrată a rutenilor carpatici” subliniază în mod subiectiv pe hartă teritoriul locuirii rutenilor în localitățile din Maramureș, amintind o cifră de 34 de mii de persoane care „ar trebui să fie” ruteni⁹.

Însă, în conformitate cu același recensământ din 2002, în județul Maramureș s-au declarat ruteni doar 56 de persoane, dintre care 46 locuitori ai orașului Baia Mare, 10 din Sighetu Marmatiei. Din 46 ruteni din Baia Mare, doar 34 consideră limba ruteană ca și limba maternă și 10 din Sighetu Marmatiei. În Satu Mare rusini s-au identificat doar 19 de persoane, din care 10 locuitorii din mediul rural, 8 locuitori din orașul Satu Mare și 1 locuitor din Carei¹⁰.

Experiența noastră obținută în urma cercetării etnologice de teren „Minoritatea ucraineană din nord-vestul României” confirmă faptul la recensământul din 2002 – locuitorii satelor ucrainene din Maramureș și din județul Satu Mare se identifică clar ca fiind ucraineni, iar termenul „rutean” îl identifică cu termenul „ucrainean”.

Respondenții, în general, nu cunosc problematica reidentificării ucrainismului din zonele regiunilor de graniță ale Carpaților. Acest lucru s-a întâmplat datorită activității Uniunii Culturale a Rutenilor din România, care în iunie 2007 a organizat cel de-al IX-lea congres al forului mondial rutean la Sighetul Marmatiei, Maramureș. Atunci ne-am gândit că următorul recensământ al populației din 2011 va fixa un număr mai mare de persoane care se vor identifica ruteni și nu ucraineni. Însă, acest lucru nu s-a întâmplat, deoarece recensământul din 2011 nu a fixat nici o persoană care s-a identificat rutean, pentru că în cadrul formularului oficial al acestui recensământ la întrebarea legată de etnie nu mai figura obțiunea de rutean.

Atragem atenția asupra unui alt factor de asimilare a ucrainenilor din nord-vestul României. Efectuând cercetări etnologice, în ultimii zece ani, împreună cu colegii lor de la Muzeul Județean Satu Mare și Universitatea Națională din Ujgorod, Ucraina, am constatat că ucrainenii din cele două județe cercetate își pierd, de asemenea, identitatea lor etnică, trecând la religiile neo-protestante: penticostalism, baptism, adventism și iehovism (vezi. Tabelul. № 2)

În primul rând, are loc trecerea la oficierea serviciului religios în limba română, ajungându-se astfel la pierderea tradiției spirituale și culturale (nu se mai colindă, se renunță la cântecele populare, obiceiurile și tradițiile populare); ucrainenii-neoprotestanți se detașează de principalul nucleu etnic ucrainean al ținutului nord-vestic al României. În consecință, influența noii confesiuni adoptate favorizează asimilarea lingvistică în rândul ucrainismului local.

⁹ Magocsi P.R. *Poporul de nicăieri : Istoria ilustrată a rutenilor carpatici* / Traducere în limba română de E. Chilaru; Comentarii de subiect la imagini : V. Padeac / Pavlo Robert Magocsi. – Ujgorod : Editura lui V. Padeac, 2007, p. 8, 11.

¹⁰ Arhiva privată a președintelui Uniunii Ucrainenilor din România, Filiala Satu Mare - Mihai Macioca Județul Satu Mare. Recensământul populației și al locuințelor (2002). Populația stabilă după etnie.

Tabelul nr. 2 - Nord-vestul României conform rezultatelor recensământului populației din 2002¹¹.

Numărul total al populației ucrainene		Ortodocși	Romano-catolici	Greco-catolici	Reformați	Pentricostali	Advențiști	Bapțiști	Alții
Județul Maramureș	34 027	27 776 (81,62%)	74	658	56	3 524 (10,35%)	767	48	1 124
Județul Satu Mare	1 556	784 (50,38%)	9	25	5	576 (37%)	75	9	73
Total pe țară	61 098 (100%)	48 262 (79%)	267 (0,47%)	1 721 (2,81%)	132 (0,2%)	6 167 (10%)	1 287 (2,1%)	252 (0,4%)	3 010 (4,92%)

După cum de știe, unul dintre cei mai importanți factori de socializare a personalității este educația în limba maternă.

Pe parcursul ultimilor ani au avut loc o serie de activități organizatorice privind rezolvarea problemelor legate de satisfacerea nevoilor educaționale ale minorității ucrainene din România.

În ceea ce privește România, problemele lingvistice sunt reglementate în primul rând de Constituție. În conformitate cu art. 13 din Legea fundamentală a statului se menționează că ”limba oficială este limba română”¹².

Pentru a proteja drepturile satisfacerii nevoilor educaționale ale minorităților naționale în țara noastră există o rețea de școli pentru învățământul preșcolar și general cu predare în limba română, unde limba ucraineană se predă ca limbă maternă câte 3-4 ore pe săptămână la clasele I-VIII-lea și o oră de istorie și tradițiile a minorității ucrainene în clasele a VI-a și a VII-a. De exemplu, în județul Maramureș funcționează 19 școli cu limba de predare în română, unde limba ucraineană se predă ca limbă maternă; aici învață 1844 de elevi în clasele I-IV și 1937 elevi în clasele V-VIII. În afară de școlile generale cu limba de predare în română, unde limba ucraineană se predă ca limbă maternă, sunt și alte școli generale unde studiază 181 de elevi, iar clase unde studiază 130 de copii și un liceu cu limba de predare în limba ucraineană- Liceul ”Taras Șevcenko” din Sighetu Marmăției, cu 212 elevi¹³.

La momentul introducerii limbii ucrainene în școlile cu predare în limba română au fost și rămân multe probleme legate în primul rând de lipsa de metode de predare adecvate, de lipsa unei metodologii de predare speciale care ar trebui elaborată de specialiști din domeniu, care ar putea fi dezvoltată pe principii lingvistico-didactice, metode de predare și tehnologie interactivă.

Așadar, în domeniul învățământului comunitatea ucraineană din nord-vestul României se încadrează în legislația de stat.

¹¹ S-a efectuat conform versiunii electronice a publicațiilor statistice: *Recensământul Populației și Locuințelor 18 martie 2002*, Vol. IV. Structura Etnică și Confesională, Institutul Național de Statistică, Editura „Revista Română de Statistică”.

¹² Constituția României [Електронний ресурс] // Camera Deputaților. – Режим доступа : <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>

¹³ Elvira Codria, *Situația învățământului ucrainean din România. Modalități de îmbunătățire a predării limbii ucrainene ca limbă maternă în școlile cu predare în limba română*, în ”Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate”, Ed. Muzeului Sătmărean, 2015.

Astfel, în satele maramureșene, Bistra, Valea Vișeului, Lunca peste Tisa, Ruscova, Poienile de sub Munte, Repedea etc., elevii studiază limba și literatura ucraineană ca obiect de studiu. Desigur, comparând această situație cu Ucraina (de exemplu, Transcarpatia, unde comunitatea românească are un ciclu complet de predare în limba maternă), putem vorbi despre nivelul extrem de scăzut al educației în limba maternă ucraineană. Limba ucraineană în comunele maramureșene se predă doar câte patru ore pe săptămână, drept urmare limba maternă nu poate fi însușită în mod corespunzător. Această problemă este subliniată în mod special de către președintele Asociației cadrelor didactice-ucrainene din România, dl. Vasile Cureleac¹⁴.

În ceea ce privește comunitatea ucraineană din județul Satu Mare, aici, datorită calităților organizatorice ale președintelui Uniunii Ucrainenilor din România, Filiala Satu Mare, dl. Mihai Macioca, doar în ultimii ani a fost organizată predarea limbii materne în comuna Micula, unde există cel mai mare număr de ucraineni. Limba și literatura ucraineană se predă la 6 grupe de elevi, care includ elevi de clasa I-VIII (90 de copii) și, tot aici, în cadrul grădiniței de copii există o grupă formată din 22 de preșcolari.

În încheiere, vom face câteva observații socio-antropologice care ne dezamăgesc în ceea ce privește viața de zi cu zi a ucrainenilor din Maramureș și Satu Mare

Integrându-se în societatea românească, generația tânără modernă este indiferentă față de propriile rădăcini etnice. Dorința de a trăi, de a fi modern și globalizat, generează apatie față de tradiție, care se reflectă în cântece colinzi, lecturarea cărților sau a ziarelor.

De aceea, din ce în ce mai des la nunta ucrainenilor nu vei auzi melodii ucrainene (în discotecă despre acest lucru nici nu se mai poate vorbi), iar printre tineri poți auzi opinii cu privire la oportunitatea folosirii limbii ucrainene.

Astfel, putem rezuma că, în condițiile actuale, la începutul secolului al XXI-lea, în rândul minorității ucrainene din nord-vestul României (Maramureș și Satu Mare) au loc procese etnice multivectoriale. Pe de o parte, socializându-se în condițiile unui sistem politic democratic și a societății civile, ucrainenii se integrează tot mai mult în societatea modernă românească. Pe de altă parte, datorită conflictelor din sfera confesională și educațională are loc o asimilare naturală treptată a unui areal etnic ucrainean din Carpați.

Irina Liuba Horvat

Muzeul Județean Satu Mare
Satu Mare, RO
hrtvira@mail.ru

Bibliografie

Chiriță, R., *Analiza actelor normative privind drepturile minorităților naționale în România, în Politici de integrare a minorităților naționale din România. Aspecte legale și instituționale într-o perspectivă comparată*, Fundația CRDE, Cluj Napoca, 2008.

Codrea, Elvira, *Do polipšenja navchannya ukrainskoi move - yak ridnoi move – u zahalnoosvitnih zakladah z rumunskoiu movoiu navchannya / Elvira Codrea // Vilne slovo. – 2011 rik, nr. 7-8 kviteny, p. 4.*

Constituția României, <http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?id=339>

¹⁴ Cureleac V, *Probleme ta perspective ukrainskoho schilneŭtva Rumunii / Vasile Cureleac // Realizația v Zakarpatskiy oblasti derjavnoii movnoii politike ta osnovneh poloŭjeny Evropeiskoi hartii rehionalneh movabo movmenshen: Materiale mijnarodnoho kruhloho stolu*, 30 lestopada 2006 roku, m, Ujgorod, Ucraina / Za redakțieu L.O. Belea.- Ujgorod: Lira, 2006 p. 160-169.

- Cureleac, V, *Probleme ta perspectiveve ukrainskoho şchilneţva Rumunii / Vasile Cureleac // Realizaţia v Zakarpatskiy oblasti derjavnoii movnoii politike ta osnovneh polojeny Evropeiskoi hartii rehionalneh mov abo mov menşen: Materiale mijnarodnoho kruhloho stolu*, 30 lestopada 2006 roku, m, Ujgorod, Ucraina / Za redakţieiu L.O. Belea.- Ujgorod: Lira, 2006.- p. 160-169.
- Direcţia Judeţeană de Statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş, *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după limbă maternă.*
- Direcţia Judeţeană de Statistică (Baia Mare). Judeţul Maramureş, *Recensământul populaţiei şi al locuinţelor (2002). Populaţia stabilă după etnie.*
- Direcţia Judeţeană de Statistică (Satu Mare). Judeţul Satu Mare, *Recensământul populaţiei si al locuitorilor (2002 şi 2011). Populaţia stabilă după etnie.*
- Horvat, Liuba, *Etnoculturney renesans ucrainţiv Maramoroshskoho povitu (Rumunia) / Liuba Horvat // Soţialno-economichni ta etnopolitechni zmine v krainah Ţentralnoi i Pivdennoi Evrope (Druha polovena 80 -h rokiv – persha polovena 90-h rokiv XX st.); Materiale mizhnarodnoii konferenţii 26-27 veresnia 1996 roku, - Ujgorod: Rozprororahunkovei redakţiyno- vedavnechei viddil Zakarpatskoho oblasnoho komitetu u spavah prese ta informaţii, 1997. -p.2008.*
- Lenio, P, *Etnoyazekovăi liberalism Ukraină v kontekste etnopoliticeskoi praktiki stran Ţentralno -Vostochnăi Evropă/ P. Keniom M, Zan// Obscestvo i etniopolitika: Materiale Vtoroi Mezdnarodnoi nauchno praktichnoi Internet konferenţii; 1 aprelia- 15 lepnia 2009 goda/SebAGS, pod.red.L.V. Savinova.- Novosibirsk; Izdanie SebAGS.*
- Magoci, P.R., *Poporul de niciunde : Istorie în imagini a rutenilor carpatici*, Traducere în limba română de E. Chilaru; Comentarii de subiect la imagini V. Padeac / Pavlo Robert Magoci. – Ujgorod : Editura lui V. Padeac, 2007.
- Recensământul Populaţiei şi Locuinţelor 18 martie 2002*, Vol. IV, Structura Etnică şi Confesională [Variantă electronică], Institutul Naţional de Statistică, Bucureşti, Editura „Revista Română de Statistică”, 2003.
- Tabachnyk, D. V, *Ukrainşii zarubijia ta Ucraina: Dovidnek / D.V. Tabachnyk, G.D.Popov, Kiev; Znannya, 2007, 339 p.*Căluşer M., *Reprezentarea minorităţilor naţionale pe locurile rezervate în parlament, în Politici de integrare a minorităţilor naţionale din România. Aspecte legale şi instituţionale într-o perspectivă comparată*, Fundaţia CRDE, Cluj Napoca, 2008.
- Vetiah z protokolu zakonu Rumunii ”Pro osvitu”, Rozdil XII. Osvita dlya osib yaki nalejaty do naţionalneh menşen // Aza. L. O. . *Ucrainţii Rumunii: Suchasnei stan ta perspekteve etnokulturnoho rozvetku / L.O. Aza, A.A. Popov, O.V. Şvachka.- K. Soţis – Rivne: Lista, 1999.*
- Zan, Mihai, *Etnichna, movna ta konfesiyna identechnist ukrainskoi naţionalnoii menshene povitiv Maramureş ta Satu Mare (Rumunia) / Mihai Zan, Liuba Horvat (Rumunia) // Naukovei visnek Ujgorodskoho universitetu: Seria Politologhia, Soţiologhia, Filosofia. Vepusk 7-8 // Ministerstvo osvite i nauke, Ujgorodskoy Naţionalney Universit, Redkol: M.Vehesh (pod red..) A. Andrushcenko, O. Babkina ta in.- Ujgorod, Vedavneşţvo UjNU ” Goverla”, 2007.*